ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ *VISNYK LVIV UNIV.*
Серія геогр. 2010. Вип. 38. С. 105–110 *Ser. Geogr. 2010. N 38. P. 105–110*

УДК 911.3 : 32

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЇЇ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОБЛЕМ

М. Дністрянський

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна

Акцентовано увагу на негативних тенденціях у зовнішньоекономічній діяльності України, розкрито їхні геополітичні наслідки. Схарактеризовано передумови оптимізації зовнішньоекономічних зв'язків у геополітичному контексті.

Ключові слова: геополітика, зовнішньоекономічні зв'язки, зовнішня торгівля, зовнішні інвестиції, міжнародні економічні відносини.

Геополітичні проблеми України, як і інших держав світу, сьогодні суттєво залежать від інтенсивності та структури зовнішньоекономічних зв'язків, адже домінантою нашого часу стали процеси політизації міжнародних економічних і економізації міжнародно-політичних відносин [2, с. 37]. Тому, поряд з дипломатією, міжнародні економічні відносини є одним з головних важелів у формуванні геополітичних співвідношень.

Дослідження зовнішньоекономічних зв'язків має багато аспектів, які по-різному висвітлені в науковій літературі, головно економічній. Оскільки ця проблема стосується й міждержавних політичних взаємин і взаємин з міжнародними організаціями та об'єднаннями, то очевидними є її геополітичні аспекти [1]. Це зумовлює потребу геополітичного аналізу проблеми, методологія якого передбачає акцентування уваги на тих моментах зовнішніх економічних зв'язків, які можуть суттєво послабити сукупний силовий потенціал держави. Стосовно України, з огляду на небезпеки використання економічних важелів геополітичного тиску, важливо також відстежити залежність характеру її зовнішньоекономічних зв'язків від внутрішньоекономічної ситуації.

Отже, становлення господарства незалежної України впродовж 90-х років XX ст. відбувалося за умов гострої трансформаційної кризи і фактично без позитивної координації та регулювання з боку держави, а тому і в структурі промисловості, і в структурі сільського господарства простежено багато негативних тенденцій. Зокрема, у структурі промисловості різко зменшилась частка наукомістких виробництв, насамперед машинобудування, і зросла частка тих виробництв, які, використовуючи дешеву робочу силу, мали змогу на зовнішніх ринках одержувати значні прибутки. Найбільше це стосується чорної металургії. Унаслідок таких змін частка енергоємних виробництв лише зросла, поглиблюючи загальнодержавну проблему енергозабезпечення. Держава не використовувала економічних важелів для формування і розширення внутрішнього ринку, створення системи замкнутих циклів виробництва, що, зокрема, могло забезпечити збереження позицій машинобудування. Недостатньо проводили політику створення в Україні життєво необхідних виробництв, зокрема, у фармацевтичній промис-

© Дністрянський М., 2010

ловості, яка зменшила б валютні витрати. Водночас під тиском різних бізнесово-політичних угруповань створювали різні пільгові умови для нарощування обсягів імпорту. Тому товарна структура зовнішньої торгівлі України та зовнішньоторговельне сальдо (співвідношення експорту та імпорту) і є відображенням структурних пропорцій та диспропорцій в економіці держави. Наприклад, у структурі експорту товарів з України у 2007 р. більше половини припадало на продукцію металургії та добувної промисловості (недорогоцінні метали – 42,1 %, мінеральні продукти – 8,7 %), що засвідчує майже повну залежність цих галузей від кон'юнктури на світовому ринку [3, с. 254]. Водночас частка наукомістких виробництв становила лише понад 27 % (10,2 % – продукція хімічної промисловості, 17,2 % – різних галузей машинобудування). Помітною також є велика енергоємність експортованих Україною товарів, що зумовлює велику частку енергоносіїв у структурі українського імпорту (понад 28 %). Запізнілий вступ України в СОТ 2008 р. не дав змоги через економічну кризу скористатися з можливостей нарощування експорту, призводячи водночас до зменшення можливостей захищати інтереси українських виробників на внутрішньому ринку.

З огляду на такі невигідні співвідношення необхідна диверсифікація структури українського експорту товарів, з використанням, зокрема, потенціалу військового й енергетичного машино-, літако- і суднобудування, харчової промисловості та деяких інших виробництв. Хоча б часткова оптимізація структури зовнішньої торгівлі можлива лише внаслідок активізацій роботи економічних блоків українських дипломатичних представництв, урядових структур. У цьому ж напрямі потрібно прискорити роботу щодо міжнародної сертифікації української продукції, приведення її у відповідність до міжнародних стандартів. Прагматичнішою повинна бути і співпраця України з міжнародними організаціями, діяльність у регіональних об'єднаннях.

Особливо тривожним моментом зовнішньоекономічних взаємин України, який може спричинити і низку інших негативних тенденцій, зокрема, у фінансовій системі, є від'ємне сальдо торгівлі товарами. Наприклад, обсяги імпорту товарів у 2007 р. переважали обсяги експорту в 1,23 раза. Причому це співвідношення мало останніми роками тенденцію до зростання: у 2005 р. становило 1,06, а у 2006 р. – 1,17. Тобто, при загальному зростанні обсягів зовнішньої торгівлі спостерігалось випереджальне зростання імпорту над експортом. Тому реальною є небезпека того, що найближчими роками переважання імпорту над експортом може перевищити 10 % від ВВП України, позначаючись негативно на національному виробництві та стабільності національної грошової одиниці.

Негативне сальдо торгівлі товарами частково покриває торгівля послугами, експорт яких 2007 р. більш ніж у 1,8 раза перевищив імпорт. Хоча ще 2000 р. екпорт послуг переважав імпорт утричі. Позитивного сальдо в зовнішній торгівлі послугами досягають головно завдяки значному транспортно-транзитному потенціалу України, воно забезпечене функціонуванням трубопровідного (26,7%), залізничного (14,%), повітряного (10,2 %) і морського транспорту (10,1%). Хоча можливості річкового та морського транспорту використовують ще недостатньо. Незбалансована також ціна на російський газ та плата за його транзит у Центральну Європу. Україна не використовує величезні можливості в наданні будівельних, фінансових, страхових та інших послуг. На 38 % споживачем послуг українських підприємств є Росія, що засвідчує її економіко-географічну залежність від України.

Неоптимальна і географічна структура зовнішньоторговельних зв'язків. Причому впродовж останніх десяти років вирівнювання співвідношень за різними напрямами та

групами держав було дуже незначним. Наприклад, якщо 1997 р. на Росію припадало 26 % усього експорту і 46 % імпорту, на країни СНД – 41 % експорту і 60% імпорту, а на інші країни Європи – 26 % експорту і 28 % імпорту, то 2007 р. частка Росії в українському експорті становила стільки ж (25,7 %), а в імпорті зменшилася до 27,8 %, частка країн СНД в експорті – 38 %, а в імпорті – 42 %, інших країн Європи в експорті – 30 %, а в імпорті – 38 % (див. таблицю). Отже, і надалі левова частка українського товарообороту припадає на сусідні держави, що свідчить не стільки про інтенсифікацію ре-гіонального співробітництва, скільки про нездатність утвердитись на світових ринках. Таблиця не лише демонструє асиметричність зовнішньоекономічних зв'язків України в розрізі регіонів світу, а й наочно відображає той факт, що Україна ще не вийшла на континентальні ринки товарів Америки, Африки, Австралії. Деяке зменшення частки держав СНД, насамперед Росії, у зовнішньому товарообігу України також є наслідком не стільки позитивних тенденцій оптимізації структури її зовнішньоекономічних зв'язків, скільки результатом *втрати Україною в цих державах деяких ринків* унаслідок, зокрема, цілеспрямованої митної політики Росії (щодо імпорту українського цукру, труб, продукції молочної промисловості, постачання в Україну російської нафти), а також політики заміщення українських підприємств у виробництві деяких товарів, передусім у військовій промисловості.

Позитивна тенденція до деякого зростання товарообігу України з державами Європейського Союзу поєднується з низкою негативних моментів. Це стосується і від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами, і випереджального зростання імпорту над експортом. З великих держав Європи найсприятливіші співвідношення в торгівлі товарами Україна 2007 р. мала лише з Італією, на яку припадало аж 18 % українського експорту до європейських держав. Водночас, для порівняння, імпорт з Німеччини переважав експорт до цієї держави в 3,5 раза. ЄС і надалі провадить політику обмеження щодо українського експорту, причому ця політика поширилась і на нових членів ЄС, які ще донедавна були активними партнерами України. Основу українського експорту до ЄС становить переважно лише продукція низькотехнологічних галузей. Незначним є і рівень виконання спільних проектів з інноваційних технологій.

Політичне партнерство України та США не підкріплене відповідним рівнем економічних взаємин. Частка США, а також Канади в зовнішньому товарообігу України незначна. Недосконалою є і договірно-правова база економічних взаємовідношень України з цими розвинутими державами. Зберігаються деякі обмеження щодо імпорту продукції української металургії та хімічної промисловості. Україна так і не змогла залучити потужні американські компанії в різних економічних проектах. Водночас США достатньо конструктивно підтримує Україну в міжнародних організаціях.

Наприкінці 90-х років XX ст. вигідним торговельним партнером України був Китай. Наприклад, у 1997 р. експорт України в Китай становив близько 8 % українського експорту і майже у 10 разів перевищував легальний імпорт із цієї країни. Однак з початку XXI ст. обсяги експорту українських товарів до Китаю зменшились більше ніж удвічі, а питома вага становила лише 0,9 % від загальної вартості експортованої продукції. Водночас легальний імпорт з Китаю в Україну зріс більше ніж у 25 разів, що свідчить про втрату Україною своїх позицій на китайському ринку, зокрема, на ринку озброєнь. Дещо сприятливішою для України є динаміка зовнішньоторговельних відносин з Індією.

У контексті пошуку ринків збуту українських товарів, у тому числі продукції машинобудування, хімічної промисловості, металургії, достатньо вигідним для України партнером могли б бути держави Південно-Західної Азії та Північної Африки. З почат-

ку XXI ст. і до 2007 р. Україна мала високий рівень і позитивну динаміку товарообігу з Туреччиною, Єгиптом, Іраном, Йорданією, Сирією, Ізраїлем, ОАЕ. Особливості галузевої структури господарства цих держав, потреби в імпорті можна досить вигідно поєднати з можливостями української економіки і використати в подальшій інтенсифікації економічного співробітництва. В процесі *оптимізації географічної структури зовнішньоекономічних зв'язків, включаючи і їхню корекцію в напрямі посилення багатовекторності, і диверсифікації номенклатури продукції*, Україна могла б урахувати й особливості латиноамериканських ринків. Водночас у контексті підготовки та реалізації спільних економічних проектів, що ґрунтуються на інноваційних технологіях, перспективною є співпраця з європейськими державами, США, а також з Японією та Південною Кореєю.

Структура зовнішньої торгівлі України товарами за регіонами світу у 1997 і 2007 рр.

Регіони світу	Експорт, % до загальної кількості		Імпорт, % до загальної кількості	
	1997 р.	2007 р.	1997 р.	2007 р.
Країни СНД	41	38	60	42
Інші країни Європи	26	30	28	38
Інші країни Азії	24	21	5	15
Країни Африки	2	6	1	1
США і Канада	3	2	4	3
Країни Латинської Америки	2	3	1	1
Австралія і Океанія	~0	~0	~0	~0

Однією з причин відставання української економіки від розвинутих держав є недостатня кількість зовнішніх інвестицій. Застаріле технічне оснащення зумовлює величезний інвестиційний попит у машинобудуванні, металургії, вугільній і харчовій промисловості. Проте сьогодні надходження інвестицій в Україну є дуже далеким від реальних потреб. У 2007 р. загальний обсяг закордонних інвестицій в економіку України становив 29 489 млн дол. США, що на 36 % більше, ніж попереднього року [3, с. 459]. Та незважаючи на загалом позитивну динаміку, загальні обсяги закордонних інвестицій є значно меншими навіть порівняно з обсягами невеликих держав Центральної та Східної Європи і можуть задовольнити наявні потреби лише на кілька відсотків. До того ж, найбільша частка інвестицій припадає не на найбільш інвестиційно дефіцитні галузі, а на торгівлю, фінанси, комерційну діяльність. З виробничих галузей інвестиції найбільше надходять у харчову промисловість і металургійне виробництво. Лише 3,6 % від усього обсягу інвестицій надійшло 2007 р. в машинобудування.

Основними інвесторами в економіку України є суб'єкти господарювання Кіпру (20,1%), Німеччини (20,0), Нідерландів (8,5%). Серед інших інвесторів треба назвати Австрію, Великобританію, Росію. Лише на сьомому місці за обсягами інвестицій в українську економіку є США (4,9 %), на восьмому – Франція (3,5 %). Фактично не інвестує в господарство України такий економічний гігант, як Японія. Мінімальні є надходження інвестицій з Канади, Південної Кореї, Італії. Той факт, що серед провідних інвесторів в економіку України є Кіпр та Віргінські острови (Брит.), свідчить також про "українське походження" значної частки іноземних інвестицій. Тобто через різні тіньові схеми в економіку України у вигляді інвестицій повертається деяка частина коштів, вивезених у різний час з України.

Низький рівень надходження інвестицій пояснюють багатьма причинами: політичними (перманентна боротьба у вищих ешалонах за владу), економічними (недосконала і нестабільна податкова політика), правовими (недосконале законодавство, неефективна протидія корупції). Поєднання всіх цих чинників з неефективним інвестиційним менеджментом – головна перешкода в забезпеченні інвестиційними ресурсами української економіки.

Щодо регіональних особливостей у надходженні іноземних інвестицій, то тут 2007 р. також помітними були значні диспропорції: найбільше інвестицій надійшло у столицю (32,2 %), Дніпропетровську (9,9), Донецьку (4,8), Харківську (4,3) і Київську (3,7 %) області. Водночас надходження інвестицій у такі регіони, як Кіровоградська, Тернопільська та Чернівецька області, становило менше 0,2 % від усього обсягу. Іноземні інвестиції майже не доходять до віддалених від великих адміністративних центрів територій, що збільшує просторову незбалансованість в економічному розвитку України.

Отже, зовнішньо- і внутрішньоекономічні передумови розвитку України є нерозривно взаємозв'язаними. Тому й *оптимізація зовнішньоекономічних зв'язків, маючи важливе геополітичне значення, можлива лише за умови збалансування всіх секторів економіки, розширення внутрішнього ринку, створення прозорих економічних відносин.* Важливо зменшувати залежність від постачань російського газу, оперативно відстежувати всі зовнішні економічні небезпеки, насамперед у фінансовій сфері, використовувати ще слабко задіяні внутрішні резерви економічного розвитку – транзитний потенціал, сільське господарство, будівництво житла, промислових і транспортно-інфраструктурних об'єктів, активізувати розвиток легкої промисловості. Реалізувати всі завдання зовнішньої і внутрішньої геоекономічної політики держави можуть лише такі державні структури, які будуть рівновіддаленими від корпоративних інтересів окремих бізнесових груп і керуватимуться насамперед стратегічними інтересами всієї держави. В правому аспекті важливо забезпечити формування привабливого для інвесторів законодавства, спрощення різних процедур у становленні бізнесу, а в політичному – стабілізацію політичного життя, злагоджену роботу всіх державних інститутів (представницьких, виконавчих, судових).

---

1. *Андрущенко (Гринько) С. В.* Україна в сучасному геополітичному середовищі. К., 2005.
2. *Ассінер П.* Парадокси розвитку світового співтовариства // Політ. думка. 1996. № 3, 4.
3. Статистичний щорічник України за 2007 рік. К., 2008.

FOREIGN ECONOMIC CONNECTIONS OF UKRAINE AS ITS GEOPOLITICAL PROBLEMS REFLECTION

M. Dnistryanskyy

Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko St., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine

Attention on negative tendencies in foreign economic activities of Ukraine have been accentuated, their geopolitical results have been showed. Reasons of optimization of foreign economic connection in geopolitical context have been represented.

Key words: geopolitics, foreign economic connections, foreign trade, foreign investment, foreign economic relations.

ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ УКРАИНЫ КАК ОТРАЖЕНИЕ ЕЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

М. Днистрянский

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. П. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000, Украина

Акцентировано внимание на отрицательных тенденциях во внешнеэкономической деятельности Украины, показаны их геополитические последствия. Раскрыто предпосылки оптимизации внешнеэкономических связей в геополитическом контексте.

Ключевые слова: геополитика, внешнеэкономические связи, внешняя торговля, внешние инвестиции, международные экономические отношения.

Стаття надійшла до редколегії 09.09.2009
Прийнята до друку 20.09.2009